

Pseudo-Skymnos
Periegesis

Herakles Sütunları'ndan Pontos'a:
Bir Yeryüzü Tasviri

Çeviren ve notlandıran
Şenkal Kileci

Editör
Ahmet Vedat Çelgin

Bilge
Kültür • Sanat

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
SUNUŞ	11
GİRİŞ	13
Antikçağda Coğrafya Yazım Türleri	13
Araştırma Tarihi, Edisyonlar ve Yazar Üzerine Not	16
Eserin İçeriği ve Dili	20
Pseudo-Skymnos'un Kimliği; Eserinin Kaynakları ve Amacı	24
Eserin Tarihlendirmesi Üzerine Değerlendirme	27
Edisyonlar Arası Değerlendirme ve Notlar	29
Ps.-SKYMNOS, <i>PERIEGESIS</i>	31
EDİSYONLARDAKİ FARKLI SATIRLAR	99
NOTLAR	107
EDİSYON KRİTİK	145
HARİTALAR	155
KAYNAKÇA	165
DİZİN	175

ÖNSÖZ

Pseudo-Skymnos¹ adıyla anonim bir yazara atfedilen bu *periegesis* (yeryüzü tasviri) 13. yüzyıldan bu yana oldukça az sayıdaki araştırmacının dikkatini çeken şiir halinde bir coğrafya eseridir. Eserdeki betimleme, dönemin bilinen dünyasının bir tasviri olarak Akdeniz Havzasına yönelmektedir. Öyle ki anlatı, okuyucusunu Avrupa kıtasının batıdaki son noktası olan Cebelitarık Boğazı'ndan başlayarak Atlas Okyanusu'na götürür ve buradan kuzeye yönelerek saat yönünde Avrupa ile Asya kıtalarının kısa ve özli bir tasvirini sunar. Eserdeki tasvirlerden anlaşıldığı üzere Afrika kıtasını da kapsamı planlanan ancak bu bölümleri eksik olan eser başladığı noktada son bulmalıdır. Batı – doğu doğrultusunda yer alan kentlerin (bugün için antik kentlerin) coğrafi konumlarını, bazılarının kuruluşlarını ve mitolojik bağlantılarını ele alırken belirli bölgelerde yaşayan halkların kültürlerini ve yaşam tarzlarını da kısa ve öz bir şekilde betimlemektedir. Kapsamlı bir kütüphane araştırmasının özetlenmiş halini sunan yazar kullandığı eserlere atıf yapıp bunlara ilişkin kaynakça sunarak – hatalar yapsa bile – güvenilirliğini artırmaktadır.

Ps.-Skymnos'un bu eseri, yıllar önce temellerine yeni yeni oturan, Akdeniz Üniversitesi bünyesindeki Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü'nde yeryüzünün tasviri üzerine bir dizi çalışmaya gönül vermiş bir grup araştırmacı arasından bana düşen bir pay olarak şekillendi. Tarihsel coğrafya, mitoloji ve kültür gibi her zaman merak duyduğum alanları kapsamı bu çalışmayı benim için daha da anlamlı kıldı. Yüksek lisans sürecimde tanıştığım ve iki yıl süren filolojik bir dostlukla taçlanan bu eser yüksek lisans tezim olarak başarıyla tamamlandı. Eserin Türkçeye

1 Bundan böyle tüm eser boyunca Ps.-Skymnos olarak anılacaktır.

tercümesi için en güvenilir edisyon olan K. Müller'in *Geographi Graeci Minores* adlı eserindeki metin esas alınmakla birlikte ulaşılabilen eski edisyonlar da göz ardı edilmemiştir. Eser 2017 yılında *Libri Dergisi*'nde "Anonymus, (*Khioslu Skymnos'a Ait Olduğu Söylenen*) *Anonymus Periegesis*" (56-127) başlığıyla tezimdeki haliyle bir çeviri metin olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmaya ise önceki yazmalarla yapılan karşılaştırmalar ve düzenlemeler de eklenmiş, ayrıca çeviri yeniden gözden geçirilerek geliştirilmiş ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir. Bugünkü konuları büyük bir kısmı özellikle *Barrington Atlas of the Greek and Roman World* verilerine dayandırılan kent isimleri olabildiğince orijinaline sadık kalınarak yazılmış, gerekli görülen yerlerde antik kaynaklara ve modern çalışmalara yer verilmiştir. Dizin bölümünde; özgün metinde geçen halklar, kentler ve coğrafi adlar ile Pseudo-Skymnos'un atıfta bulunduğu antik yazarlara ilişkin girdilere öncelik verilmiştir.

Bu eserin vücut bulmasında öncelikle eğitim hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen geniş aileme, bilhassa anneanem Zekiye ve dedem Erdoğan Koşaner'e; çalışmamın kitaplaşması yönündeki teşvikleri ve akademik kariyerimin her aşamasındaki desteği için sevgili danışmanım ve meslektaşım Nihal Tüner Önen'e; akademik yolculuğumda pek çok konuda çitami yükseltmemi sağlayan değerli hocam Murat Arslan'a son okumasını yapıp önemli düzeltmeleriyle katkı sunan hocam Nurşah Çokbankir Şengül'e; eserin editörlüğünü üstlenen ve redaksiyonunu yapan kıymetli hocam Ahmet Vedat Çelgin'e ve haritaların hazırlanması konusunda yardımlarını esirgemeyen Burak Umut Uslu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bu eser, gerek kendi döneminin insanlarına gerekse şahsıma kültürel anlamda rehberlik etmesi dolayısıyla, 6 Şubat 2023 depreminde Turist Rehberliği Uygulama Gezisi sırasında Adıyaman'da hayatını kaybeden ve Eski Yunanca şiirleri seslendirmeye gönül vermiş değerli dostum Çiğdem Şimşek'in anısına adanmıştır.

SUNUŞ

Antikçağ dünyasının dűőünsel haritasını anlamak, yalnızca yer adlarını bilmekten çok daha fazlasını gerektirir; bu, dönemin düşünce birikimini, siyasal düzenini ve kültürel etkileşim alanlarını çözmeye yönelik kapsamlı bir çabadır. Strabon'un da belirttiği gibi *geographika* (coğrafya), antikçağda felsefenin en saygın uğraşlarından biri sayılmış; gök, yeryüzü, deniz ve buralarda süren yaşam üzerine yapılan bilimsel incelemelere katkı sağlayan bir alan olarak görölmüştür. Antikçağ coğrafya yazını da yeryüzünün fiziki sınırlarını çizmenin ötesinde, geçmişin hafızasını mekân üzerinden okumamızı sağlayan bir kültür envanteridir. *Periegesis* (yeryüzü tasviri) geleneği, bu envanterin en canlı örneklerini sunarak bizleri Herakles Sütunları'ndan (Cebe-litarık) başlayıp Phasis Nehri'nin (=Rioni) sularına kadar uzanan kadim bir yolculuğa çıkarır.

Uzun yıllara yayılan özenli bir dilbilimsel ve tarihsel inceleminin ürünü olan bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü'nde başlayan bir araştırma yürüyüşünün olgunlaşmış hâlidir. Danışmanlığını yürütmekten onur duyduğum öğrencim Dr. Şenkal Kileci, bu zorlu metni sadece bir çeviri faaliyeti olarak görmemiş; eseri tarihsel, coğrafi ve edebî bir bağlamda yeniden inşa etmiştir. Eserin girişinde (*Prologos*) kullanılan ve dağınık bilgilerin akılda kalıcılığını sağlamak adına başvuru-lan "bağlanmamış dallar" metaforu, aslında Dr. Kileci'nin bu çalışmadaki yaklaşımını da özetlemektedir. Nasıl ki yazar, dağınık coğrafi bilgileri bir vezin (*metron*) ile bağlayarak hafızalara nakşetmeyi amaçlamışsa, Dr. Kileci de farklı edisyonlar (Müller, Fabricius, Letronne, Meineke, Diller ve Korenjak), antik kaynaklar ve modern literatür arasındaki kopuk parçaları bir araya getirerek okuyucuya bütünlüklü bir eser sunmaya çalışmıştır.

Eserin yazarı kesin olarak belirlenemese ve metin uzun süre Marcianus ya da Khioslu Skymnos'a yakıştırılmış da olsa, içerik bizi yazarın kimliğinden çok amacına yöneltir. Bithynia Kralı Nikomedes'e (muhtemelen Nikomedes III Euergetes) sunulan bu öğretici metin, *iambik trimetron* ölçüyle, yani komedyâ vezniyle, kaleme alınmıştır. Yazar, bilgilerin daha kolay akılda tutulması ve krala "yerleşim görmüş ülkelerin kısa bir özetini" sunmak amacıyla bu şiirsel dili seçmiştir.

Herakles Sütunları'ndan başlayıp Atlas Okyanusu'nun girişinden kuzeye yönelen, oradan Akdeniz'i saat yönünde dolaşarak Asya'ya ve son olarak Pontos (Karadeniz) kıyılarına ulaşan bu anlatım, Hellenistik Dönem'in *oikoumene* (bilinen dünya) anlayışını açık biçimde ortaya koyar. Yazarın Eratosthenes, Ephoros, Theopompos, Hekataios ve Herodotos gibi temel kaynakları harmanlayarak oluşturduğu bu geniş bakış, Dr. Kileci'nin yetkin çevirisi ve açıklayıcı notlarıyla yeniden canlanmaktadır. Özellikle Akdeniz ve Karadeniz yöreleri, kolonizasyon süreçleri ve çeşitli halklara ilişkin betimlemeler Karadeniz ve Akdeniz tarihsel coğrafyasıyla ilgilenen araştırmacılar için önemli bir başvuru niteliğindedir.

Bu çalışma aynı zamanda hüznü bir vefa borcunu da ifa etmektedir. Eser, 6 Şubat 2023 depreminde Adıyaman'da, mesleki eğitim gezisi sırasında elim bir şekilde aramızdan ayrılan ve Eski Yunanca şiirleri seslendirmeye gönül vermiş kıymetli öğrencim, filolog ve rehber Çiğdem Şimşek'in aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

Bu vesileyle, *mnemes kharin* (hatırası adına), bilimin soğuk duvarları arasında insan sıcaklığını ve dostluğunu da kayda geçirmektedir. Tarihsel coğrafya, mitoloji ve filolojinin kesişim noktasında duran bu kıymetli eseri, Dr. Şenkal Kileci'nin titiz emeğiyle Türkçe literatüre kazandırmaktan ve bu sürecin bir parçası olmaktan kıvanç duyuyor; eserin tüm Eskiçağ bilimcilere, arkeologlara ve tarih meraklılarına rehberlik etmesini temenni ediyorum.

Aralık 2025

Nihal TÜNER ÖNEN

GİRİŞ

Antikçağda Coğrafya Yazım Türleri

Coğrafya sözcüğünün kökenini oluşturan *geographia* (γεωγραφία) ifadesi temelinde yeryüzü (γῆ) ve yazma/çizme işiyle ilgili olan graph/ (γραφ/) kökünden meydana gelmektedir. Bu nedenle de aslında “yeryüzünün yazımı ya da tasviri” manasını taşımaktadır. Aynı şekilde coğrafya ile ilgili eserlere de *geographika* (γεωγραφικά) adı verilmiştir. Antikçağ coğrafyası üzerine tüm bilinenler günümüze sınırlı sayıda ulaşan bazı coğrafyacıların, tarihçilerin ya da komutanların yazdıklarından bilinmektedir. Coğrafya özellikle felsefi çalışmalarda ileri bir konu olarak görülmektedir. MÖ 63 – MS 23 yılları arasında yaşamış olan Amaseialı Strabon, bilimsel bir araştırmada bulunan filozofun asıl uğraşını coğrafya olarak görür. Homeros, Miletoslu Anaksimandros, Hekataios, Demokritos, Eudoksos, Dikaiarkhos, Ephoros, Eratosthenes, Polybios, Poseidonios gibi birçok seçkin kişiyi de bu konuyla ilgilenenler arasında sayar. Ona göre,

*geographika, bir yandan siyaset ve yöneticilik işlerine, diğer yandan göğün; karada ve denizdeki hayvanların, bitkilerin, meyvelerin ve gözlemleyebileceğimiz tüm diğer varlıkların bilimsel incelenmesine katkıda bulunur*².

Strabon’un da içinde bulunduğu bir zümrenin ve onların seleflerinin iddiasına göre coğrafya biliminin kurucusu Homeros’tur. Çünkü Homeros *İlyada* ve *Odyseia*’yı yazıya dökerken kara ve denizlerin çeşitli bölgelerini kimi zaman detaylı kimi zamansa genel bir şekilde tanımak için de çaba göstermiştir³. Coğrafya

2 Strab. I. 1. 1.

3 Strab. I. 1. 2.

yazımı *İlyada* ve *Odyseia*'daki gibi bazı mitolojik, kültürel ve tarihsel öğeleri kapsamaya devam etse de antikçağ boyunca gelişmiş, farklı adlarla anılmış ve standart bir terminolojiye bağlı kalınmamıştır. Bu durum yazarların eserlerine verdikleri adlandırmalar, içerik ve yapısal farklılıklar nedeniyle oluşmuştur.

Periegesis (περιήγησις) veya **Periodos ges** (περίοδος γῆς): Hem karalara hem de sahil kesimlerine ve adalara yönelik bir yazım şeklidir. Yeryüzünün tasviri olarak tercüme edilen bu eser yazım türü kapsamlı coğrafi bilgiler ve betimlemelerin yanı sıra listeler içerir⁴. Bir tür rehber kitap niteliğindedir. Düzyazı ya da şiir biçiminde olabilmektedir. Genellikle eski kültürel geleneklere sahip ülkeleri ve yerleri içerirler. Türe ilişkin en önemli eser MS 2. yüzyılda yaşayan Lydialı coğrafyacı ve seyyah Pausanias'a aittir. Hellas'ın Tasviri (Ἑλλάδος Περιήγησις) isimli eserinde yazar coğrafya ve topografya dışında mitoloji, din, döneminin anıtları, mimari bilgilere dair pek çok konuda bilgiyi kayda geçirmiştir. Bu türde yazanların bir kısmı etrafı gezdiren anlamına gelen *periegetes* (περιηγητής) olarak bilinir. Tütün önemli kişileri arasında Dionysios Periegetes ve Pausanias yer alırken Ps.-Skymnos da bu kişiler arasında kabul edilir⁵.

Periplous (περίπλους): Deniz yolculuğu ve tasvirlerini içeren yazım türüdür. Seyir defteri olarak nitelendirilen bu tür, el kitabı şeklinde de yazılmıştır. Konusu denizcilikle sınırlıdır ve özellikle keşif ile ticaret rotaları, kentlerin limanları arası mesafeleri, demir atma noktalarını, iklimsel durumlar ve yerel nitelikleri kaydeder⁶. Denizciliğin ve deniz ticaretinin gelişmesiyle birlikte hızla önem kazanmış; Fenikeliler, Kartacalılar, Etrüskler, Hellenler ve Romalılarla gelişmiştir⁷. Bilinen en eski *periplous* anonim bir eser olup Massalia (=Marsilya) ile Cebelitarık Boğazı'nın girişinde bulunan Tartessos arasını anlatmaktadır⁸. Bu

4 Dueck 2012, 7.

5 Olshausen 2007, 783. Dionysios Periegetes ve eseri hakkında ayrıca bk. Kurul 2016a, 83-185.

6 Dueck 2012, 6-7.

7 Kurul 2016a, 51.

8 Burian 2007, 800.

türün önemli isimleri arasında MÖ 6. yüzyılda Kariyalı denizci Skylaks, MÖ 5. yüzyılda Kartacalı Hanno yer alır⁹. Bunun yanı sıra Hellenistik Dönem'de uzak mesafeli seyirlerde bu tür yazımlar bir seyir defteri olarak da kaydolmuştur. Büyük İskender'in komutanı Nearkhos'un Indos Nehri'nden Euphrates'e kadar olan yolculuğu MS 2. yüzyılda Arrianos tarafından *Indike* adlı eserinde kullanılmıştır. Ayrıca MÖ 4. yüzyılda Massalialı Pytheas, MÖ 3. yüzyılda I. Seleukos'un valilerinden Patrokles, MÖ 2. yüzyılda Knidoslu Agatharkhides, MS 2. yüzyılda Dionysios da önemli yazarlar arasında yer alır. Bunlar haricinde daha ileri dönemlerde alıntılarla ve başka kaynaklardan faydalanan Marcianus ve çok daha teknik bir yazımla MS 3./4. yüzyıllardan kalma *Stadiasmus Maris Magni*¹⁰ ön plana çıkmaktadır¹¹.

Anaplous (ἀνάπλους): Nehir ya da boğaz yukarı gezintileri/seyahatleri ifade eder. Çoğunlukla coğrafya metinleri içerisinde nehir yukarı seyahat anlatımlarında görülmekteyse de Byzantionlu Dionysios'un Bosporos'ta Bir Gezinti (Ἀνάπλους Βοσπόρου) adlı eseri buna örnek sayılabilir.

Khorographia (χωρογραφία): Ülke ve bölge anlamındaki χώρα sözcüğü ve yazma/çizme işiyle ilgili olan graph/ (γραφ/) köküyle oluşturulmuş bu sözcük daha küçük ölçekli bir alanın, ülkenin ya da bölgenin tasvirini tanımlar. Knidoslu Ktesias'ın *Persika* ile *Indika* eserleri ve Megasthenes'in *Indika* adlı eseri bu kapsamda değerlendirilir¹².

Itineraria: Roma yollarında seyahat edenler için hazırlanmış bu metinler birer yol gösterici rehber niteliğindeydi. Seyahat rehberi ya da yol kılavuzu olarak adlandırılabilen bu belgeler genellikle yazılı dokümanlar, el kitapları ya da çoğaltılmış metinler şeklinde sunulurdu. *Itinerarium* adı verilen bu kaynaklar sadece güzergâhın mesafesini ve durak noktalarını değil; aynı zamanda konaklama imkanlarını, su kaynaklarını, geçitlerin zorluk

9 İlgili metinler için bk. Arslan 2012; 2016; Kurul 2015; 2016a; 2016b.

10 Eserin tercümesi için bk. Acar 2016; 2017.

11 Genel bilgilendirme için bk. Burian 2007a; Dueck 2012, 6-7.

12 Dueck 2012, 7.